

דיוקנו של היסטוריון

ריאיון עם פרופסור ב"ז קדר

מראיינות: פרופסור איריס שגריר ופרופסור איריס רחמימוב

ב"ז קדר הוא פרופסור אמריטוס להיסטוריה מהאוניברסיטה העברית. הוא ייסד בשנת 1995 את האגודה הבינלאומית לחקר מסעי הצלב והיה נשיאה, הקים את בית הספר להיסטוריה באוניברסיטה העברית בירושלים ועמד בראשו בשנים 1999–2001, היה יושב ראש מועצת רשות העתיקות וכיהן בשנים 2010–2015 כסגן נשיאת האקדמיה הישראלית למדעים. עבודתו כהיסטוריון של ימי הביניים מתמקדת בחקר מפגשים תרבותיים באזור הים התיכון, בייחוד במזרח הלטני, בתקופת מסעי הצלב, אך במחקריו הרבים עסק לא פעם גם בסוגיות היסטוריות מאוחרות יותר. קדר הוא מחלוצי הניתוח ההיסטורי ההשוואתי בישראל, ונעזר בשיטות עבודה לא שגרתיות. הריאיון עמו נערך באוניברסיטה הפתוחה ברעננה בחודש פברואר 2015.

הגדולה, הצבאות נעו אנה ואנה, ואנחנו במחבוא. והשאלות מה קורה, למה זה קרה, הביאו אותי בשנים צעירות מאוד לקרוא הרבה על מלחמת העולם השנייה. וכמובן שזה גרר אחר כך רומנים היסטוריים. אני זוכר את איליה ארנבורג (Ehrenburg), **הסערה**, לדוגמא, ורומנים היסטוריים אחרים. רבים מחבריי ההיסטוריונים מספרים לי שמפגש הראשון עם ההיסטוריה היה דרך רומנים היסטוריים, ואני מתאר לי שבין הצעירים יותר המפגש הראשון הוא דרך סרטים היסטוריים. זאת נקודת התחלה אחת. נקודה אחרת שאני חושב שהביאה אותי למה שאני עושה היא ה"ריחוף", הייתי אומר, בין עולמות שונים: יהודים ונוצרים, עולים וותיקים, אורתודוקסים וחילונים או ישראלים ואמריקאים. כלומר, ההשוואה – ואני בעצם רואה את עצמי בראש ובראשונה כהיסטוריון שעוסק בהשוואות – עלתה מתוך המציאות הזאת של הימצאות על גבול ומפגש בין עולמות שונים.

איריס שגריר [להלן א"ש]: בכל זאת, לא כל מי שחוה את מה שאתה חווית גדל להיות היסטוריון. יש משהו ברקע המשפחתי, בחינוך שקיבלת, באווירה התרבותית שספגת בבית או בקהילה המורחבת בעיר הולדתך?

ב"ז ק: אני מניח שכן. משפחתי מצד אמי היא אחת המשפחות הוותיקות במרכז אירופה, ממיינץ, וינה ופראג. סבתא אחת נולדה במיינץ, סבתא אחת נולדה בווינה, סבא אחד נולד

איריס רחמימוב [להלן א"ר]: שלום רב, אנחנו נמצאות פה לראיין את פרופסור ב"ז קדר מהאוניברסיטה העברית ומהאקדמיה הישראלית למדעים, אחד ההיסטוריונים הבכירים בישראל. שלום, פרופסור קדר.

ב"ז קדר [להלן ב"ז ק]: שלום רב.

א"ר: האם תוכל לספר לנו קצת על ילדותך, על משפחתך, וכיצד הגעת לחקר ההיסטוריה?

ב"ז ק: אני חושב שהגעתי לחקר ההיסטוריה לא מעט בזכות או בחובת ילדותי באירופה הכבושה בידי הנאצים. בגיל מוקדם מאוד, שש שנים, התחוללה סביבי המלחמה

פרופסור איריס שגריר היא היסטוריונית של ימי הביניים מן המחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות באוניברסיטה הפתוחה. היא מתמחה בתולדות התנועה הצלבנית, ההיסטוריוגרפיה של מסעי הצלב וממלכת ירושלים הלטינית.

דוא"ל: irissh@openu.ac.il

פרופסור איריס רחמימוב מלמדת בחוג להיסטוריה כללית באוניברסיטת תל-אביב ועורכת את כתב העת **זמנים**. היא היסטוריונית של העת החדשה המאוחרת באירופה ומתמחה בהיסטוריה של מרכז אירופה ושל מלחמת העולם הראשונה.

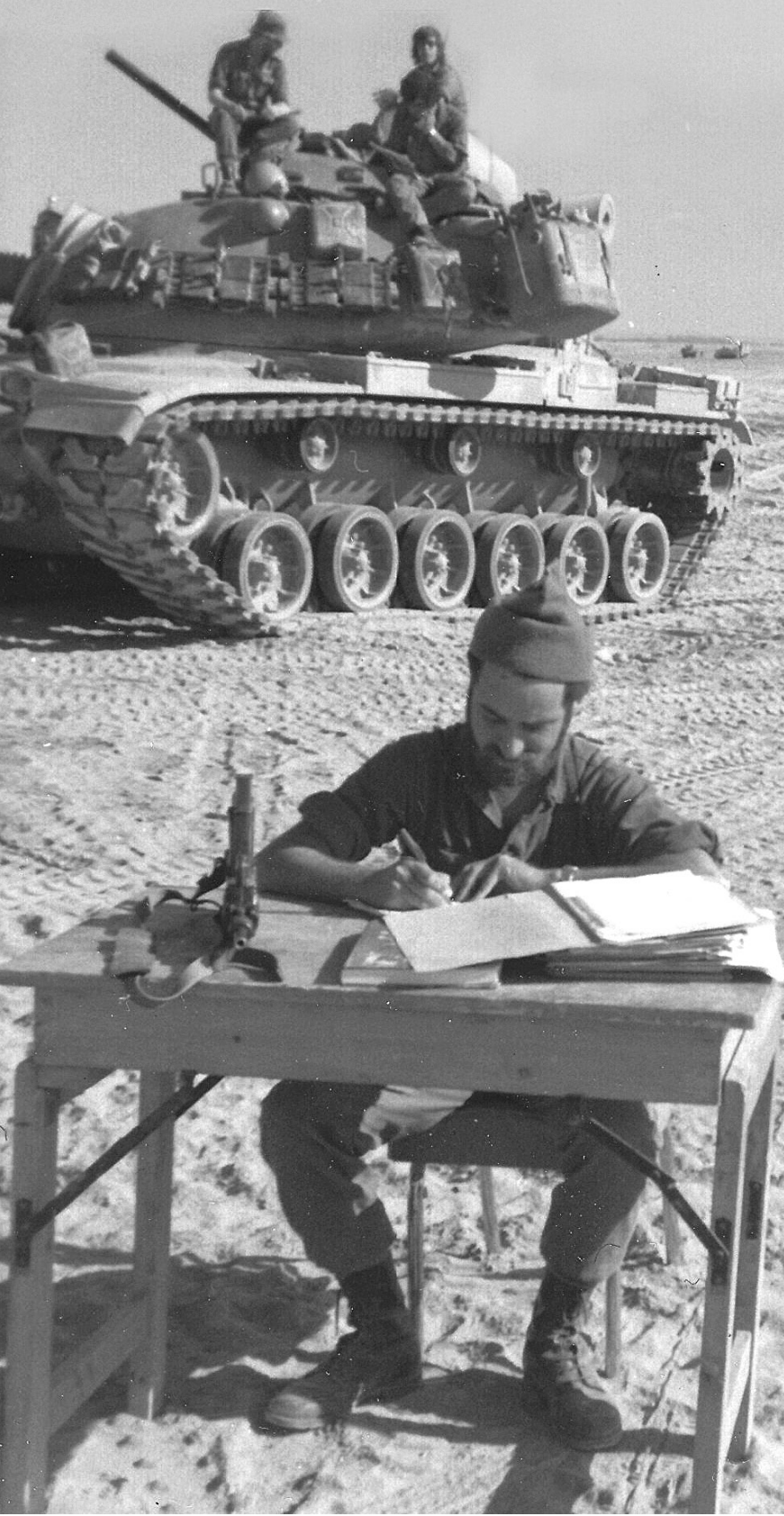
דוא"ל: zmanim@post.tau.ac.il

ב"ז קדר כותב את ספרו
אוקטובר 1973: סיפורו של גדוד "מחץ"

אוקטובר 1973

סיפורו של גדוד "מחץ"

מאת ב"ז קדר

בפראג, סבא אחר נולד בניטרה (Nitra) שבסלובקיה. זו משפחה עם תודעה עצומה לגבי קורותיה. כך שמגיל צעיר שמעתי מאמי סיפורים, למשל על הסבא שלה, שהיה ספק הנשק של גריבלדי. בהמשך נודע לי שבית משפט כלשהו באיטליה גזר עליו דין מוות, בהיעדרו, למזלו. הסבא הצליח להשיג את הנייר הזה, והוא היה מונח על שולחן העבודה שלו עד סוף ימיו ב-1926.

א"ר: איך הוא הגיע להיות ספק נשק?

בז"ק: אני מנסה לברר את הנקודה הזאת, עד כה בלי הצלחה, אלה מסורות משפחתיות. הדבר הכי קרוב ששמעתי הוא שהוא הצליח לשים את ידו על נשק שנשאר בשדות הקרב של חצי האי קרים [במלחמת קרים, 1853-1856], והביא אותו לאיטליה. כתבתי כבר למספר מוסדות שעוסקים בריסוך ג'מ'נטו – מלחמת האיחוד של איטליה. טרם קיבלתי תשובה, אבל אני לא מתייאש, בדברים כאלה צריך המון סבלנות. ועל כל פנים, זה לא כל כך רחוק, דיברתי עם בן דוד של אימא שלי, שעוד ראה את הנייר הזה על שולחנו של מרכוס בונדי (Bondy), זה היה שמו. שם המשפחה, בונדי, מאפשר לי להציג את עצמי כרבע ספרדי, כי המשפחה באה מאיטליה, ולפי מסורת אחרת מקטלוניה.

יש במשפחה דמויות אחרות, אף מעניינות יותר, מצד סבי בפראג. לדוגמא, אלוואיס ייטלס (Jeitteles) כתב את מחזור השירים "אל האהובה הרחוקה" (*An die ferne Geliebte*) שבטהובן, ידידו, הלחין; שני קרובי משפחה ישבו בפרלמנט בפרנקפורט ב-1848, כך שהעניין ההיסטורי היה תמיד, גם אם לא דיברו על זה כעל היסטוריה.

א"ר: ושוחחת גרמנית בבית?

בז"ק: בהחלט גרמנית. היום יותר ויותר, לעת זקנה, קורה שכשאני מחפש מילה, המילה הראשונה שעולה היא בגרמנית. גם בחלומות.

א"ש: מתי רכשת את העברית?

בז"ק: את העברית למדתי בחו"ל, עוד לפני שירדנו למחבוא בסתיו 1944. אבא שלי לימד אותי את האלף-בית העברי עוד לפני שידעתי את האלף-בית הלטיני, ולמדתי עברית. אמנם לא תמיד זה עזר לי – כשבאתי ארצה, מילים כמו "שולחנותיכם" ו"שולחנותיכן" לא בדיוק היו נחוצות, אבל בכל אופן באתי עם ידיעה מסוימת של עברית. גם דרך התפילה, כי הבית השתייך אל מה שקוראים "הניאוראורתודוקסיה הגרמנית", כלומר "תורה עם דרך ארץ". מצד אחד תרי"ג מצוות, מצד שני להיות בן בית בתרבות האירופית, שזה בראש ובראשונה התרבות הגרמנית, אבל לא רק.

א"ר: ואיך הרגשת כשעזבת את צ'כוסלובקיה והגעת לפה?

בז"ק: לסיפור המלא תצטרכו לחכות עוד כמה שנים. אם אזכה, אכתוב את האוטוביוגרפיה שלי. אדם שנולד 200

קילומטר מאושוויץ ומגיע 99 קילומטר מקהיר, זה די מיוחד. אגב, לפני שבע שנים נסעתי לאושוויץ עם בני הצעיר, ירדן, במסלול שהיה מיועד לנו אילו היינו נתפסים. אמנם לא ברכבת אלא באוטו שכור, אבל בנתיב מקביל, הכביש מקביל לרכבת רוב הזמן.

א"ש: כיצד חשת כשעשית את הדרך?

בז"ק: חשבתי שחסר לי לעשות את זה, כאילו שיש משהו שהחמצתי ואני רוצה להשלים.

א"ש: ולחזור בחיים...

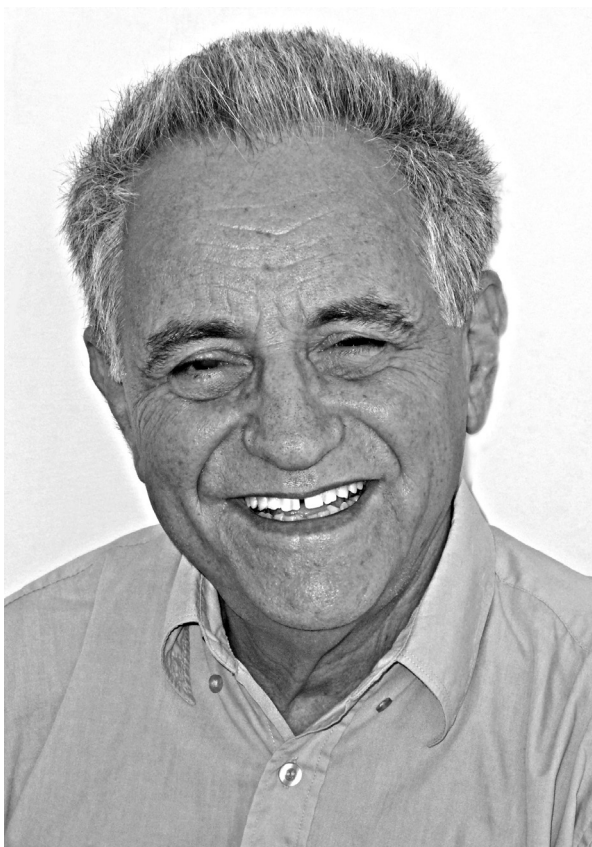
בז"ק: ולראות את המקום שרבים, רבים, רבים מבני המשפחה שלי סיימו בו את חייהם.

א"ש: איך זה היה להיות כאן בארץ כעולה חדש, ילד? הגעת ללא הוריקן בהתחלה?

בז"ק: הגעתי עם עליית הנוער, אבל היו לנו קרובים פה, ותוך זמן קצר ההורים הגיעו. גדלתי בכפר נטר, בבית הספר באבן יהודה, ואלו היו שנים יפות מאוד. בבית הספר היה לנו מורה נפלא, שבי גיא-רון, שהשפיע עליי השפעה עצומה. לא רק עליי, גם על בן-עמי שילוני, שנינו היינו באותה כיתה. גיא-רון היה מורה אדיר שלא היה מבוגר מאתנו בהרבה, הוא היה בשנות העשרים שלו, וחנך אותנו לאהבת השפה העברית בצורה מדויקת, והנחיל לנו כל מה שהוא ידע. הוא לימד מקצועות רבים, כולל ערבית. כי אבן יהודה, שהוקמה על-ידי אגודת בני בנימין, הייתה אחד המקומות המעטים שילדים למדו בהם ערבית בשנים ההן בכיתות ז'-ח', וזה היה בסיס מצוין למעט הערבית שאני יודע עד היום.

א"ש: היה ניסיון להפוך לצבר? לעשות מהפכה בזהות, מהזהות הגלותית לזהות הישראלית?

בז"ק: אני חושב, לכך התכוונתי כשאמרתי שגדלתי בין שני עולמות. החברה הישראלית היא בסך הכול חברה שאתה לא יכול להיטמע בתוכה, כמה שלא תתאמץ. לדוגמא, לפני כעשרים שנה הרציתי מטעם יד בן-צבי, אולי באשקלון. אתה מרצה, אומר מה שאתה אומר, ואז באה גברת מהקהל ואומרת לי: "אני כל הזמן חשבתי, אתה בא מהולנד?". זה לא קורה בארץ אחרת ששואלים אותך שאלה כזאת. יכולים לשאול: "מה אמרת? למה התכוונת? האם זה מבוסס", אבל לא "האם אתה בא מהולנד?" מה זה עניינה? או דבר אחר, נניח שאני אומר שבעיניי הדרך שבה זאב וילנאי כתב על דיר יאסין היא שערורייתית. אז בא אלי חבר חשוב ואומר לי: "אבל אתה לא היית פה אז", או "זאב וילנאי היה מדריך של ההורים שלי בטיולים, עוד בשנות הכך וכך...". זאת חברה מאוד שבטית, מאוד סגורה, ומהבחינה הזאת יש קיר זכוכית שאתה לא יכול לחדור בעדו ואתה צריך לקבל אותו או לחייך. כשאתה צעיר יותר, זה קשה יותר. אבל זה לא היה כך באבן יהודה, לא בתיכון [עירוני] ה'

ב"ז קדר

א"ר: נחזור ללימודיך. אחרי שבוע, שבועיים, אתה מגיע לחוג להיסטוריה. מתי הרגשת שזה מה שאתה רוצה לעשות באופן קבוע?

בז"ק: שני המקצועות משכו אותי, גם היסטוריה וגם סוציולוגיה, ובעצם באיזושהי צורה אני באמצע. גם במהלך הלימודים היה סמסטר שהייתי יותר בזה ופחות בזה. והייתה "פרשת לבון" שדחקה את כל הדברים האלה הצדה והקדשתי את זמני לפעילות פוליטית בתנועה שקראנו לה "הסטודנטים הבלתי-לויים". היו"ר שלנו היה יוסי ליבוביץ. ייסדנו את העיתון **פי האתון**, שאגב, אבא של יוסי, ישעיהו ליבוביץ, נתן את הרעיון. הוא אמר: "עיתון סטודנטים – פי האתון". תוך כדי זה פרצה "פרשת לבון", ואז ייסדנו את "תנועת הסטודנטים להגנת הדמוקרטיה", עברנו לפעולות פוליטיות, להפגנות ומסיבות עיתונאים, פגישות עם מנהיגים. אם נוצר אצלי איזה יחס, בוא נאמר, ריאליסטי לפוליטיקאים – זה מהגיל ההוא, 21–22, כשנפגשנו עם האנשים האלה וראינו שהם...

א"ש: עסקנים?

בז"ק: לאו דווקא עסקנים, אבל... היה לי אז מורה אמריקאי שבא הנה מטעם קרן "פולברייט", שמו זליגמן, וזה היה

בתל אביב, לא בצבא, אלא אחר כך. ייתכן שבאבן יהודה כל אחד ידע שזה עתה הגעתי, אולי גם בתל אביב. אחר כך, כשאתה נפגש עם אנשים שפתאום מגלים... כמו נניח, לא מזמן, לפני אולי שנתיים באיזו מסיבה, משהו אומר: "מה, באמת? אז אתה עולה חדש". היום אנחנו גרים בבית דר-קומתי. כל פעם שבא הזמן לעלות למעלה, נורית [כנען-קדר] אשתי שואלת: "אתה עולה?" אני עונה: "כבר 66 שנים אני עולה".

א"ר: אחרי השירות הצבאי נרשמת לאוניברסיטה. מדוע החלטת ללמוד היסטוריה וסוציולוגיה?

בז"ק: האמת היא שהתחלתי ללמוד כלכלה וסוציולוגיה, ואחרי שבוע-שבועיים הבנתי שזה לא בשבילי. חברי, בן-עמי שילוני, אמר: "תבוא, תשמע היסטוריה". בנוסף, המנהל שלי, המחנך בתיכון ה', משה לנדא, שאחר כך היה דוקטור – קיבל את הדוקטורט הרבה אחריי – כששמע שאני לומד כלכלה וסוציולוגיה, נסע כל הדרך לכפר נטר ואמר להוריי: "הבחור הזה צריך ללמוד היסטוריה". לא ידעתי אז שהוא היה בן כיתתו של יהושע פראוור, והוא גם נסע אל פראוור ואמר לו הנה מגיע זה וזה. אבל על כך שמעתי ממנו שנים רבות אחר כך. מההורים שלי שמעתי מיד. אולי זה אומר משהו עליהם, שהיו שניהם רופאים בהכשרתם, אבל השכלתם הייתה בעלת עומק עצום. את האהבה למחזות קיבלתי מהם. כשהיינו בכפר נטר, אימא שלי הייתה קוראת לי כל שבת אחר הצהריים מחזה של שילר, וגם דברים אחרים. אבי היה דמות רנסנסית, שידע כמעט כל דבר שאפשר להעלות על הדעת, לימד את עצמו צרפתית בלי שהיה יום אחד בצרפת, אנגלית, מדעים מדויקים או ספרות, לאו דווקא היסטוריה.

א"ש: הוריד הם אלה שנתנו לך את השם בנימין זאב?

בז"ק: כן. זה השם של סבא שלי. את זה צריך להבין, בשבילך זה לא חדש. במרכז אירופה, לא רק במרכז אירופה, ליהודי היו שני שמות בדורות ההם. השם העברי – במקרה שלי בנימין זאב – אם אתה הולך בבתי קברות, בסביבה ההיא, אתה מוצא "בנימין זאב" אחד אחרי השני. קדר המצאתי לעצמי. היה אז ספר טלפונים אחד לכל הארץ. עברתי על כל הספר לראות אם יש עוד קדר, לא היה. שמחתי מאוד. תוך זמן קצר התברר שלא כך הדבר, אז אימא שלי אמרה לי פעם: "כל אדם שני נקרא כאן קדר".

א"ר: זה היה עוד ניסיון להיטמע במרחב באזור?

בז"ק: יכול להיות שכן, אבל אני חשבתי על משהו אחר: קראתי אצל משה שרת שהוא אומר לאנשים צעירים: "החליפו את השם שלכם לעברית לפני שאתה נודעים בשם אחר, אחרת יש בעיות". הוא הרי התחיל כשרתוק... החלפתי את השם עוד לפני שמלאו לי 19. זה היה טוב כי הייתי בצבא, אז לא הייתה אפילו אגרה.

הקורס הראשון ששמעתי באנגלית. הוא אמר: "תדעו לכם, עבודה של היסטוריון מחייבת מאמץ אינטלקטואלי הרבה יותר גדול מאשר עבודתו של פוליטיקאי". זה התברר לי בפגישות האלה.

א"ש: איך הייתה חוויית הסטודנט באותן שנים? איך זה היה להיות סטודנט באוניברסיטה יחסית צעירה? מי היו המרצים המלהיבים?

בז"ק: ב-1958, המדינה הייתה קיימת בסך הכול עשר שנים, אבל כשאתה חי בתוך זה, עשר שנים זה המון. לנו זה נראה כמשהו מוצק וקבוע, לא תמיד נעים, אבל בהחלט בעל דפוסים ברורים. האוניברסיטה הייתה ב-1958 בת 33, אבל אף אחד לא חשב עליה כעל גוף צעיר. גם לא הייתה לנו כל אפשרות להשוות. עד שהגעתי לייל, לא הייתה לי כל אפשרות להעריך איך האוניברסיטה העברית עומדת מול מוסדות אחרים.

א"ש: מי היו המרצים, המורים?

בז"ק: האיש שהרשים אותי יותר מכולם היה יעקב כ"ץ, שלימד סוציולוגיה, ולמדתי אצלו קורס שאולי השפיע עליי עד היום הזה: "אליטה וציבור בחברה היהודית לדורותיה". הוא התחיל בתקופת בית שני וגמר בהשכלה. זה היה באמת ניסיון לעקוב אחרי נושא כל כך חשוב לאורך תקופה כה ארוכה. כ"ץ היה תלמיד של קרל מנהיים (Mannheim). לימים, כתבתי מאמר עליו כתלמידו של מנהיים, כי התעניינתי לראות איך הוא הגיע למה שהוא הגיע. הוא לא היה מרצה מלהיב, היה לו קול... היום לא היו נותנים לו להיות מנהיג מפלגה, אבל היו לו הבנה דקה ויחס אלינו, התלמידים, כמו שאחר כך הכרתי בייל, כשהתלמיד נתפש כשותף לביורו בעיה ממש מהרגע הראשון. מורה נוסף שהשפיע עליי היה שמואל אייזנשטדט, שלמדתי אצלו אז, והתיידדנו רק שנים אחר כך, כשכבר הייתי מורה צעיר. היו גם מורים אחרים שהשפיעו עליי – מנדילוב (Mendilow) בספרות אנגלית, וביל דלסקי (Daleski) שהיה אז מתרגל, וג'ויס מילר, שהם גם כל הזמן משכו אותי לכיוון של ספרות אנגלית, ואולי חבל [שלא נשמעתי להם].

א"ר: אני שמה לב שאתה מונה מורים מאוד מכובדים, אבל לא מהחוג להיסטוריה. זה מתקשר לדברים שאמרת בעבר על חשיבות המתודולוגיה. החשיבות של הראייה השיטתית, התאורטית. האם אתה רואה את עצמך גם כתלמיד של יעקב כ"ץ?

בז"ק: בהחלט כן. מיד אדבר על כך, אבל קודם, החוג להיסטוריה. למען האמת, התחושה הבסיסית הייתה של אכזבה, כי באתי מבית ספר תיכון שבו הלימודים היו מאוד שונים. התלמידים האחרים כנראה לא ידעו דבר על ימי הביניים. אבל אנחנו למדנו בתיכון, למשל, על כיבוש

קונסטנטינופול ב-1204, ומסדר קלוני, ועוד דברים שעכשיו התחלנו ללמוד מהתחלה. מעבר לכך, תמיד חשבתי שמה שקובע זה לא דווקא היחס בין המורים לתלמידים, אלא היחסים בין התלמידים לבין עצמם. השיחות שלי עם כ"ץ עמי שילוני, היינו ידידים בלב ובנפש, וייסדנו יחד בגיל 15 תנועה פציפיסטית ושוחחנו, למשל, על השנים הגדולות בהיסטוריה. באותה תקופה יכולת לקרוא **בהארץ** הרבה מאוד על טוינבי (Toynbee), אז התווכחנו על השאלות הגדולות. ובאוניברסיטה, שוב מלמדים אותך, נניח, על תחרות המעצמות בים התיכון המזרחי במאה הארבע-עשרה או דברים כאלה.

גם לא היה אז חינוך להתמודדות ולהכרת ויכוחים. הייתה תורה שצריך ללמוד אותה, אולי לשנן אותה. אני זוכר שאלה שאני נשאלתי באחת הבחינות: מה המקום הכי מזרחי שהגיע אליו אלכסנדר מוקדון? איזוהו נהר... לא ידעתי אז ואני לא רוצה לדעת עכשיו. כבר אז הייתה לי הבנה שאלה שטויות, שאלה לא הדברים החשובים. אצל יעקב כ"ץ, לעומת זה, הרעיון של אליטות משתנות, אליטות מתחרות, זהו רעיון שאני מתמודד אתו במאמר שכתבתי לאחרונה, ושחזר ישירות לאותו קורס ולתובנות שעלו לי אז ושכ"ץ קיבל אותן. הוא היה מורה יוצא מן הכלל. עם יעקב טלמון התיידדתי יותר מאוחר, והוא השפיע עליי ועזר לי לפרסם **בהארץ** את המאמרים היותר מרכזיים שלי, כמו המאמר על תסביך מצדה, המכתב לגולדה, ועוד לפני כן "תוכנית אל-עריש" [מפברואר 1973, שהייתה הצעה להסדר חלקי עם מצרים, וטלמון דאג לפרסמה גם ב-*The Guardian*]. היו לנו שיחות רבות. יש לי, אגב, הקלטות שלהן. הייתי הולך עם טייפרקורדר כי השיחות היו כל כך מעניינות, בסגנון של דיאלוגים אפלטוניים, ומדי פעם היה לנו ויכוח. הוא השפיע עליי מאוד.

א"ש: היו עוד מורים?

בז"ק: פראוור מאוד השפיע עליי, בראש ובראשונה דרך הקשר האינטימי בין ההיסטוריה הכתובה למצודות ולכנסיות והכרתן, לימודן וחשיפתן. וכמובן שאצלו למדתי את היסודות של ימי הביניים. מה שהיה – וזה סיפור מצחיק – ברגע מסוים בא יעקב כ"ץ ואמר לי: "בנימין, הייתי רוצה שתכתוב אצלי את הדוקטורט ותהיה אסיסטנט ותהיה ממשיך דרכי, אבל אתה סיימת בית ספר תיכון כללי, ואין לך רקע מספיק ביהדות, אני מציע שתלמד עכשיו שנה אחת בישיבה...". הוא גם אמר באיזו ישיבה, מרכז הרב, "ואז תצא לדרך הזאת". היום אני יודע שאילו הייתי מקבל את הצעתו, הייתי ככל הנראה לומד יחד עם מי שיהיו מנהיגי גוש אמונים. ימים אחדים אחרי זה בא יהושע פראוור ואמר לי: "אני רוצה להציע לך שתיתן תרגיל שנה א' ותהיה אסיסטנט" וכו'. הוא לא דרש ממני להיות שנה במנזר, אז הלכתי בדרך הקלה.

ב"ז קדר בחברת פרופסור יהושע פראוור וסטודנטים, במהלך סיור
באתרים צלבניים בארץ-ישראל, שנת 1971

א"ר: אז בוא נדבר באמת על המעבר הזה מהאוניברסיטה
העברית לאוניברסיטת ייל. יש שני חוקרים מרכזיים
באוניברסיטה העברית, שבעצם פונים אליך, רוצים שתהיה
ממשיך דרכם, אבל אתה מחליט שלא, אלא נוסע לארצות-
הברית לכתוב?

בז"ק: לא. למעשה יהושע פראוור הוא שדאג שאלמד בייל,
כמו שהוא דאג שעמנואל סיון ילמד אצל קלוד כאהן,
ושאמנון לינדר ילמד בצרפת. הייתה אז מדיניות נבונה מאוד
של האוניברסיטה העברית, שהיום אני מבין את זה גם
במידה מסוימת כקורבן מצד המורה, שבמקום שהוא ידריך,
הוא שולח אותך למקומות הטובים ביותר כדי שתביא
דברים אחרים ותימנע ממה שנקרא באנגלית intellectual
inbreeding ["הפריה אינטלקטואלית פנים-עדרית"]. זה היה
דבר נכון והאוניברסיטה תמכה, גם ייל תמכה, וכך הגעתי
לאוניברסיטת ייל.

א"ר: והגעת לרוברטו לופז (Lopez)?

בז"ק: נכון.

א"ר: איך היה המפגש, הכרת אותו קודם?

בז"ק: הכרתי כמה מהכתבים שלו, כמובן, אך לא הכרתי
אותו. השנה הייתה 1965, הוא היה בן 55, ועד יום מותו,
כשהיה בן 76, היו בינינו קשרים אמיצים ביותר. גם זה יהיה
באוטוביוגרפיה. למשל, פעם, בהפליגנו באונייה מג'נובה
לפורטופינו (Portofino), הוא הכניס אותי, להפתעתי, בסודה
של פרשייה סוערת וכאובה מן הימים שאחרי פרסום חוקי
הגזע ב-1938.

א"ש: יכול להיות שהלימוד בישיבה היה מוסיף לך היום
כמה נקודות.

בז"ק: אני כמעט בטוח, אבל התעצלתי, חשבתי שזה...
היה לי גם ניסיון מוקדם יותר, לא יותר מדי משמח, של
לימוד התלמוד רק כשהגעתי ארצה ובאמת ידעתי מעט, ואז
התחילו להסביר לי עם השור והבור, שור מועד ושור תם...

א"ש: בסופו של דבר העבודה שכתבת לפראוור ל-M.A.
התגשמה להיות הספר **מסע צלב ומיסיון** [*Crusade and
Mission: European Approaches toward the Muslims*,
Princeton, 1984].

בז"ק: אכן כן.

א"ש: אז בעצם הייתה לפראוור השפעה מאוד חזקה, לפחות
בשנים הראשונות של הפעילות האקדמית. זהו בעצם החיבור
האקדמי הראשון, אם לא לוקחים בחשבון את **אוקטובר
1973** [*אוקטובר 1973: סיפורו של גדוד "מחץ"*, תל אביב:
תמוז, 1975], שהיה פרסום, אך לא אקדמי.

בז"ק: לא בדיוק, כתבתי ליעקב כ"ץ עבודה סמינריונית
על התנצרות יהודית בגרמניה לפני ההשכלה, נושא שעמד
במוקד ויכוח שלו עם עזריאל שוחט. נכנסתי לוויכוח
שבין שניהם ועברתי על המון חומר, והנה, דוגמא לחיים
האקדמיים הישראלים. כ"ץ אמר לי: "לך לשמואל אטינגר
ותאמר לו שאני מציע שהוא יפרסם את המאמר **בציון**".
אטינגר הכיר אותי עוד מקודם, מהפעילות לדמוקרטיה. הוא
קרא את העבודה ואמר לי: "תראה, הדברים האלה הם יותר
מדי ברוחו של כ"ץ. אם תשנה כך וכך וכך, אני אפרסם". לא
אמרתי כלום, לקחתי את העבודה וזהו. אחר כך כשהייתי
באמריקה, השלמתי קריאת מקורות שלא היו אז בארץ,
ובסופו של דבר המאמר המורחב הזה התפרסם בספר היובל
לכבודו של כ"ץ ב-1979.

כתבתי גם שתי עבודות על הטמפלרים בארץ-ישראל.
לא הטמפלרים [של ימי הביניים], אלא הטמפלרים של
המאות התשע-עשרה והעשרים. אחת משתי העבודות
האלה, שעסקה בצד האידאולוגי של הטמפלרים, פורסמה
לפני שנים ספורות בקטלוג של תערוכה במוזיאון ארץ-
ישראל, וחלק אחר ממנה התפרסם בכתב העת **היה היה**.
עבודה אחרת, שכתבתי לישראל קולת, הייתה השוואה
בין הקולוניזציה הטמפלרית והציונית. רק לאחרונה
התבקשתי לסרוק את זה כחומר לימוד באוניברסיטה
העברית. יחד עם זה, העבודה הראשונה שלי שהתפרסמה
הייתה הדוקטורט בייל, **סוחרים במשבר** [*Merchants in
Crisis: Genoese and Venetian Men of Affairs and the
Fourteenth-Century Depression*, Yale University Press:
New Haven and London, 1976], שזו השוואה בין סוחרים
ונציאנים לאנשי ג'נובה מול המשבר של המאה הארבע-
עשרה.

א"ש: נוצר ביניכם קשר ידידותי מיד בהתחלה?

(Smail). איך היה המפגש הזה עם ההיסטוריונים הצלבניים הגדולים שפעלו אז?

בז"ק: את סמייל פגשתי קודם לכן, כשהוא ביקר בארץ ב-1965, לפני שנסעתי לייל. הייתי אסיסטנט, והייתי אמור להדריך אותו בכל הצפון, ואמנן לינדר בכל הדרום. והיה לו אוטו כזה שהוא בא אתו מאנגליה דרך תורכיה לסוריה וירדן ושער מנדלבאום, והוא היה גר בתוך הדבר הזה. הוא סיפר לי בגאווה גדולה שבדמשק, למשל, הוא העמיד את המכונית הענקית הזאת במגרש החניה של מלון הילטון. הוא היה אדם עם הומור לא רגיל. זו הייתה הפעם הראשונה בעצם שיצא לי לדבר עם היסטוריון לא ירושלמי, באריכות ובצורה אינטימית, על כל מיני דברים, כולל על מסעי הצלב. למדתי ממנו לא מעט גם באותה הזדמנות. אחר כך נפגשנו במקומות אחרים, והוא היה בשבתון אצלנו שנה שלמה במכון ללימודים מתקדמים.

א"ש: מחקריך על ממלכת ירושלים הפרנקית עוסקים הרבה בהיפוך דעות, בביקורת או בערעור על מוסכמות ארוכות שנים, כמו הטענה שלא היו בממלכה חיים אינטלקטואליים, שלא היו חיים תרבותיים. האם אתה מרגיש ששיניית את התמונה?

בז"ק: בכל הצניעות, אני חושב שכן. אבל בסופו של דבר אף פעם לא חשבתי שיש טעם לחזור על דברי אחרים ולסכם או לתמצת אותם... כאדם שנמצא באמת בין שני עולמות, אתה גם נוטה להיות איפכא מסתברא, אבל היו זרזים לעניין הזה. לופז, למשל, היה איפכא מסתברא גדול. תלמידו, אברהם יודוביץ', שהתיידדנו מאוד, אמר לי פעם: "כשאני מתחיל לעסוק בנושא, אני מסתכל מה אומרים כולם, ואז אני חושב מה יקרה אם הכול הפוך". זאת טקטיקה לגמרי לא רעה. לא שתמיד אתה מגיע למסקנה שזה כך, אבל כדאי לבדוק ולהסתכל על זה הפוך.

א"ש: האם העבודה הזאת נבעה מהמחקר על ההיסטוריה המנטלית של ג'נובה במאה הארבע-עשרה? מהי מידת ההמשכיות בינה לבין העיסוק בממלכת ירושלים, על כל היבטיה? האם השורשים של העיסוק בהיסטוריה האינטלקטואלית של המזרח הפרנקי ניטעו כבר במהלך לימודי הדוקטורט?

בז"ק: בהחלט כן. אל תשכחי שלופז היה היסטוריון כלכלי, אבל הוא לימד הרבה מאוד שנים ספרות איטלקית, והוא היה יכול לשבת באוטו ולדקלם עשרות שורות של דנטה, וגם אחרים, פחות ידועים. הוא לימד שכתובה היסטורית צריכה לשאוף להבעה אמנותית, שאמנם לא תמיד מגיעים לזה, אבל זו תמיד צריכה להיות שאיפה. המחמאה הגדולה ביותר שאני חושב שקיבלתי בימי חיי הייתה כשכבר כתבתי את הספר *Merchants in Crisis*, וההיסטוריון אנגלי כתב לי: "The mantle of your master fell on your shoulders", שזה כמובן מוגזם מאוד.

בז"ק: בשנה הראשונה שהייתי בייל, הוא היה בשבתון ורק התכתבנו. למדתי אצל מורים אחרים, ביניהם סטפן קוטנר (Kuttner), שגם הוא השפיע עליי ומהרבה בחינות הזכיר לי את כ"ץ. הוא היה גדול חוקרי החוק הכנסייתי, החוק הקנוני, וגם אצלו מהרגע הראשון הופגשת עם הבעיות, לא שינון וכך הלאה. גם צריך לזכור, בייל של אז למדו 5,000 סטודנטים, וב-Graduate School [בית ספר לתארים גבוהים] הרבה פחות. בקורס של קוטנר היו ארבעה נוכחים. אני הייתי הסטודנט היחיד והאחרים היו מורים צעירים. זו הייתה גישה אחרת ללימוד; לדוגמה, בדיון על טקסט, אנחנו קוראים את גרטיאנוס וקוטנר אומר: "רגע אחד", ניגש למכונה, דבר פלא בעיניי אז עד מאוד, מכניס סליל מיקרופילם, מדפיס את הקטע, מחלק לנו, ואנחנו רואים ממש את כתב היד. בירושלים לא היה אז דבר כזה. להפך, פראוור אמר לא פעם: "אנחנו כאן לא יכולים לעסוק בכתבי יד, זה רחוק...". תלמידי יודעים שזה עולם ומלואו ומאפשר לראות דברים שלא רואים עד שמגיעים אל המקור, בהיסטוריה מודרנית כמו גם בהיסטוריה של ימי הביניים.

אני זוכר שכאשר עבדתי על הנאום של חיים ויצמן בטקס הנחת אבן הפינה לאוניברסיטה העברית בט"ו באב תרע"ח, 24 ביולי 1918, אנשים חשובים, לא אזכיר את שמותיהם, אמרו לי: "מה? למה אתה הולך לטקסט האנגלי? ישנו הטקסט העברי". הם לא ידעו שהוא נאם באנגלית, והם לא ידעו מה שאני למדתי בדרך הקשה, שיש הרבה טקסטים אנגליים שהם משוכתבים, כי בתנועה הציונית – בני מוריס גם הוא עמד על זה – הייתה תכונה של שכתוב הטקסטים וייפויים. ואני הצלחתי להגיע לטקסט שוויצמן החזיק בידיו בזמן הטקס ופרסמתי אותו, כמות שהוא. טוב, האם זה עוזר? לא. לא מכבר אני פותח ספר שיצא זה עתה, פרופסור אמנון רובינשטיין, איש נחמד, יקר, גם כותב ספרות יפה, גם תרומה עצומה להרבה מאוד דברים, והוא כתב את זה עם אדם בשם יצחק פשה. קוראים לספר **סדקים באקדמיה**, ויש שם ציטוט מהנאום של ויצמן באותה הזדמנות, ושם כתוב, ויצמן אומר ש"אנחנו רוצים באוניברסיטה העברית לחנך אנשים מזויני מדע". אמרתי לעצמי, מה זה? אז הסתכלתי, ומה כתוב במקור האנגלי? *Highly trained professional men*. ומניין צצו אותם "מזויני מדע"? מן הנאום של ויצמן, כפי שתורגם אז ללשון עברית מליצית, שאגב גם אז אפשר היה לתרגם את זה יותר טוב.

א"ש: זאת שאלה שהייתי רוצה לחזור אליה אחר כך, על ההשפעה של עמדות שמתגבשות באקדמיה על השיח הציבורי, הכללי, דווקא בנושא מסעי הצלב. אם אפשר, נדבר קצת על צלבנים. בשנות ה-70 היית תקופה קצרה באוניברסיטת קיימברידג', כאורח של "אוטו" [ריימונד צ'רלס] סמייל

ב"ז קדר בחברת אשתו, פרופסור נורית כנען-קדר, על רקע חורבותיה של טירת גאייר (Gaillard), קיץ 1983

א"ש: גם זו של פראוור במידה מסוימת.

בז"ק: גם של פראוור, אך בדרך אחרת. פראוור כתב יותר בסגנון של הנריק סינקייביץ', בפאתוס, בעוד שאצל לופז תמיד הייתה אירוניה. אני חושב שאני מעדיף את הדרך הזאת. לופז היה בעצם איש [אסכולת] האנאל (Annales), וזה השפיע עליי מאוד. כלומר, לא הייתה בעיניו הפרדה בין תרבות לכלכלה, והוא תמיד חיפש את הקשרים האלה. כך שמבחינה זאת, הדרך הייתה ישירה. והעניין של ההשוואה חזק מאוד בספרי *Crusade and Mission*, כלומר גם מבחינת השיטה זה המשיך. ומבחינת ההיסטוריה האינטלקטואלית של ממלכת ירושלים, היו הרבה מאוד התחלות כאלה. היה נזיר בשם אוגוסטין ארסה (Arce), פרנציסקני בירושלים, שקרא את פראוור. באתי אליו פעם – בסוף תרגמנו שני מאמרים שלו מספרדית לעברית – והוא אומר לי: "פראוור אומר שאין פעילות אינטלקטואלית? בעכו יש לך סטודיום דומיניקני". אז זה הדליק אצלי, כמו שאומרים היום, נורה. אבל היו הרבה דברים אחרים שהדליקו נורות בכיוון הזה.

א"ש: בד בבד עם ההתעמקות בתולדות ממלכת ירושלים השמעת שוב ושוב קולות נגד העיסוק בהיסטוריה הלוקאלית, עוד בשלב יחסית מוקדם, בשנות ה-80. ביקורת על החוגים ללימודי ארץ-ישראל, ודגש על חשיבות המתודה ההשוואתית. מתי התגבשה ההכרה בחשיבות של המתודה ההשוואתית וההסתייגות מההתמקדות בלוקאלי?

בז"ק: אין לי הסתייגות מהעיסוק בלוקאלי כלל וכלל. אחת העבודות האחרונות שלי שנהייתי מאוד לכתוב הייתה על מודיעין. כשעברנו לגור בה, גם נורית וגם אני התרשמנו מאוד. אה, בין ההשפעות האינטלקטואליות שכחתי לציין את נורית, אשתי, שלימדה אותי להתבונן ביצירות אמנות כבמקור היסטורי. בהתחלה הייתי אומר לה: "אבל איפה זה כתוב?" אז היא הייתה אומרת: "תסתכל, הנה, זה כתוב פה, באבן". לא מזמן קראתי ספר של היסטוריון שאתן ודאי מכירות היטב, ג'ון אליוט (Elliott), **היסטוריה בהתהוות** (*History in the Making*), מין אוטוביוגרפיה אינטלקטואלית, והוא מתאר איך הוא עובד ביחד עם

היסטוריון של האמנות על איזשהו נושא בספרד. הוא אומר: "זה מה שלמדתי ממנו, שהיצירה האמנותית היא מקור..." והיא לא מקור כתוב. אז זה בדיוק הדבר שלמדתי מנורית, ועל כך הודיתי לה בסוף הספר **מבט ועוד מבט על ארץ-ישראל** [תל אביב וירושלים: יד יצחק בן-צבי ומשרד הבטחון, 1991], שהוא גם השוואתי כמובן; אני כותב שם, אני מודה לה שממנה תמיד אלמד צורה וצבע מָהֶם. לפני כמה זמן אמרתי לה: "תגידי לי, אחרי שלמדתי כל כך הרבה שנים על צורה וצבע אצלך, איזה ציון אני מקבל?", אז היא אומרת: "כמעט טוב פלוס". בכל זאת, ציון חיובי [פרופסור נורית כנען-קדר, היסטוריונית של אמנות ימי הביניים וממקימי החוג לתולדות האמנות באוניברסיטת תל-אביב, מתה ב־3 בנובמבר 2015].

אבל השאלה שלך הייתה אחרת, לגבי הלוקאלי. כשהגענו למודיעין, מיד ראינו שיש כאן תכנון יחיד במינו. הסתבר שהמתכנן הוא משה ספדיה. למדתי את כל הסיפור, נפגשתי עם ספדיה והצעתי לו: "הבה נכתוב ספר על תכנון ובניית מודיעין, ואני אכתוב את הפרק ההיסטורי על האזור". זאת היסטוריה לוקאלית, בלי שום ספק, אבל מלפני התנ"ך ועד אחרי הפלמ"ח. ואני בהחלט בעד היסטוריה לוקאלית, השאלה איך. אתה צריך לדעת הרבה מאוד דברים כדי שתוכל לכתוב משהו לוקאלי. ואני חושב שהרעיון הזה, שבא אדם צעיר או אישה צעירה לאוניברסיטה ונכנס לחוג לתולדות ארץ-ישראל, והוא יודע הכול על ארץ-ישראל אבל מעט מאוד מחוץ לזה, הוא ממש לא נכון. וגם העניין של היסטוריה יהודית והיסטוריה הנקראת "כללית". התחלתי לכתוב על הנושא מוקדם. מתי בפעם הראשונה הבנתי את זה? אצל לופז. לופז חשב, בא בחור מישראל – והוא היה ציוני, אביו היה ראש ההסתדרות הציונית באיטליה, מחזאי, אגב – הוא היה בטוח שאני יודע היסטוריה יהודית היטב. מה שידעתי בעיקר היה מהתיכון ומיעקב כ"ץ. לופז התפלא מאוד כששמע על ההפרדה. שלא לדבר על זה ששמע שלא מלמדים אצלנו על עולם האסלאם בחוג להיסטוריה. השיעורים שלו עסקו כל פעם במאה אחרת. הקורס הראשון ששמעתי אצלו עסק במאה השביעית. השאלה הראשונה שהוא שאל הייתה: "מהו לדעתכם הספר הכי חשוב של המאה השביעית?". תלמידים אחדים אמרו "האטימולוגיות של איזידור מסביליה". על קצה הלשון שלי כבר עמדה התשובה, ואז לופז אומר: "הקראן". כלומר, החלוקה הזאת לחוגים נפרדים היא חלוקה לא נכונה. קרה לא פעם כשלימדתי באוניברסיטה העברית, תלמידים מוכשרים מאוד, ואני שואל אותם: "הבניינים האלה, זה עם הכיפה המוזהבת וזה עם הכיפה הכהה, מתי הם נבנו?" אין להם מושג.

א"ר: אתה חושב שזו אלרגיה אפרוירית לנרטיבים מקובעים, שבעצם מתקבעים בתוך מסגרות אדמיניסטרטיביות-אוניברסיטאיות? תיארתי את התחושה הזאת של בין לבין,

להיות פה ושם, וזה בעצם... לראות דברים בפרספקטיבה קצת פוסט-מודרנית אפילו, או שלא צריך להרחיק עד כדי כך?

בז"ק: אני לא יודע, אבל בוודאי שהייתה לי התנגדות לחיץ בין היסטוריה יהודית להיסטוריה כללית. ואגב, בחוג להיסטוריה, אף פעם לא קראו לזה היסטוריה כללית, רק התלמידים קראו לזה כך. יעקב טלמון הסביר לי פעם: "אנחנו החוג להיסטוריה". נקודה. כאן לומדים היסטוריה. כל האחרים עוסקים בהיסטוריה לטינו-אמריקאית, רוסית וכך הלאה. אז זאת הייתה התפישה. קראתי לא פעם לפיצול לימודי ההיסטוריה בין חוגים אחדים "החטא הקדמון של לימודי ההיסטוריה באוניברסיטה העברית"; ולצערי האוניברסיטאות החדשות, במקום לשבור את זה, והייתה אפשרות, העתיקו את השיטה הזאת בתל-אביב, בחיפה וכך הלאה. טעות גדולה מאוד. כשסוף סוף הייתה לי אפשרות לעשות משהו בכיוון הזה ונבחרתי להיות ראש בית הספר להיסטוריה, אחד הדברים הראשונים שעשיתי היה לבנות קורס בהיסטוריה עולמית, קורס חובה לכל תלמידי החוגים ההיסטוריים. ולמזלי, היה אז מכרז על סכום די גדול בליש"ט, ואני הצעתי את התוכנית הזאת וזכינו, ואפשר היה להעסיק הרבה מאוד אסיסטנטים וזה התחיל יפה מאוד, ואחת התוצאות היא הספר של יובל [נח] הררי **[קיצור תולדות האנושות, אור יהודה: דביר, 2011]**.

א"ר: אתה מרגיש כסנדק גאה?

בז"ק: בהחלט כן. אני חבר באגודה להיסטוריה עולמית הרבה שנים, והשנה יוצאת סדרה בשם *Cambridge World History*, שאני עורך בה את הכרך העוסק בשנים 500 עד 1500 לספירה. אני באמת מאמין שאם נחנך את התלמידים שלנו להכיר את כל הספקטרום בתקופה מסוימת, שסין לא תהיה מילה גסה, שהודו לא תהיה מילה גסה, שפולינזיה לא תהיה מילה גסה, אלא לראות את כל הדברים יחד, אתה רואה המון קשרים. ופוסט-מודרני? לא, אני חושב שבסך הכול זו חזרה לגישה שהייתה, נניח אצל שילר, אצל בורקהארט זה ישנו, אך פשוט נמחק אחר כך לטובת הספציאליזציה הנוראה הזאת, שאדם יודע רק את זה ושום דבר אחר. אדם צריך לדעת המון דברים מכל מיני תחומים. אתן לכן דוגמא. המאמר האחרון שלי עוסק בקרב שהיה לא רחוק מפה, קרב ארסוף, ב־7 בספטמבר 1191. צלאח א-דין, ריצ'רד לב-הארי. וכדי להבין את הקרב הזה יש לדעת לא רק את מה שאומרים הכרוניקאים הכותבים ערבית, לטינית וצרפתית, אלא להכיר את פני השטח. וכדי להכיר את השטח אתה צריך להבין את מפת ז'קוטן (Jacotin), צריך להכיר את הספרות של מסע נפוליאון, את המחקרים על העיבוד של השטח הזה, היעלמות היער. כאן נכנס מארק בלוך (Bloch), שאמר שכשאתה רוצה לעסוק בשאלות כאלה, תמיד כדאי לשאול את המומחים המקומיים, לאו דווקא

א"ר: אז מה בעצם הציבור לא רוצה? הוא לא רוצה היסטוריה אקדמית צרה, הוא לא רוצה היסטוריה כתובה בלשון חצית, הוא לא רוצה היסטוריה לאומית? מה סוד הספר הזה? ברור שהוא נגע במשהו מאוד רגיש, נקודת עניין, האם זה גם רכישת ידע וגם סוג של אסקפיזם מההיסטוריה שלנו פה? זאת אומרת, לראות את הדברים אחרת, מבט-על, סוג של תצלום אוויר שבעצם לוקח אותנו מהמציאות לכמה שעות או כמה ימים כשקוראים את זה, ומכוון את הדמיון שלנו למקומות אחרים?

בז"ק: כל מה שאמרת נכון, אבל יש נקודה נוספת, שאם אתה מסתכל על הדברים כך, ולא חשוב אם זה יובל הררי או דייוויד כריסטיאן (Christian) או אחרים, אתה מקבל מבט שמאפשר לך להסתכל קדימה; וזה החלק האחרון של הספר של יובל, שהוא מנסה לראות לאן כל זה עשוי או עלול ללכת. ואת זה אתה באמת משיג בראייה כזאת. זה היה אצל ארנולד טוינבי, כמוכן. יובל, בדרכו שלו, מחזיר את הרלוונטיות לעניין, שההסתכלות האורכית הזאת מאפשרת לך להתחיל לנסות להבין לאן זה הולך.

א"ש: פה יש באמת שאלה גדולה לגבי הרלוונטיות של הידע ההיסטורי ושל המחקר ההיסטורי, וכמה הוא מחלחל אל הציבור שמעבר לאקדמיה. מעטים החיבורים שהצליחו בכך כמו הספר של יובל נח הררי. אך דווקא בחקר התנועה הצלבנית, אף שבעשורים האחרונים היו תהפוכות משמעותיות מאוד בראייה של מסעי הצלב, בדרך שבה הם מוצגים בספרות שנתבת היום, בעיקר באנגליה – בסופו של דבר, זה לא משפיע. הדימוי של מסעי הצלב כדבר חיובי, כדבר שנובע מחסידות דתית אמתית, לא מחלחל, והראייה הדיכטומית של נצרות-אסלאם או נצרות-יהדות עדיין שלטת בדימוי הציבורי הכללי של מסעי הצלב.

בז"ק: קודם כול, במה שנוגע לדימוי של מסעי הצלב במקומותינו. הזכות הגדולה של פראוור הייתה שהוא העמיד את הנושא הזה כנושא שהציבור הרחב מכיר אותו. הספר שלו [תולדות ממלכת הצלבנים בארץ-ישראל, ירושלים: מוסד ביאליק], שיצא ב-1963, היה בסדרה שמעריב הפיץ יחד עם הספר של מיכאל אבי יונה, בימי רומא וביזאנטיון [ירושלים: מוסד ביאליק, הופיע בחמש מהדורות בשנים 1946-1980], יחד עם הספר של יצחק בן-צבי על ארץ-ישראל בתקופה העות'מאנית, ושלוששת במובן מסוים פרצו את גבולות העיסוק הלוקאלי ביהודים הקדומים וביהודים של ימינו. זה זכה בשעתו לתהודה גדולה מאוד. וגם העבודה של פראוור כמנכ"ח הצלבנים בנוף, החפירה של קיסריה שהוא דחף, של בלוואר, של עכו. אז זה בהחלט לא היה קל. אני זוכר מאמר בדבר שנקרא "אין זו ארץ צלבנית". אבל זאת הייתה תקופה הרבה יותר נוחה למאמץ כזה. ואני חושב שהספר שלך [איריס שגרי, מסעי הצלב: היסטוריה והיסטוריוגרפיה, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2014]

ספרו של בז"ק קדר *Crusade and Mission: European Approaches toward the Muslims*, שראה אור בשנת 1984

את האקדמאים, וכך הגעתי למאמר בעיתון שקוראים לו **לִיעָרָן**. כן, מוכרחים כל הזמן לחשוב מכיוונים שונים, מדיסציפלינות שונות. לעתים כדי להבין טקסט מהמאה השביעית, צריך להכיר לצורך זה גם את חקר האבנקים וגם תצלומי אוויר.

א"ר: נחזור רגע לספר של יובל נח הררי. איך אתה מסביר את ההצלחה הפנומנלית שלו? זה מדהים, כבר כמעט ארבע שנים בראש רשימת רבי-המכר.

בז"ק: כן, כמעט ארבע שנים. אני מסביר את זה בצימאון להיסטוריה מסוג אחר. אנשים רוצים את השאלות הגדולות... ברור שאתה צריך לדעת את הדברים הבסיסיים ואתה צריך לדעת את הדברים הנקודתיים, גם כן מתוך פרספקטיבה אחרת. והוא מציג להם את אחת הפרספקטיבות. זה לא הספר היחיד. בעברית זה הספר היחיד, אבל יש הרבה תזוזה, יש כבר שני עיתונים, *Journal of World History* ו-*Journal of Global History*, יש כנסים של האגודה כל כמה שנים, יש בתוך ה-World History תת-קבוצה שעוסקת ב-Big History, שזה בדיוק מה שיוכל עושה.

יעשה כאן דבר דומה מבחינת הציבור בארץ. זה אולי ייקח זמן, אבל בהחלט יחלחל. כל הסיכויים [שכך יקרה], כי הוא ספר טוב.

א"ש: תודה.

בז"ק: טוב מאוד, אני לא צריך להסתיר את דעתי, כן? הספר כתוב היטב ומעודכן ושוטף וקריא... אבל נכון הוא שיש אצלנו נטייה ללוקאלי, שאיננו מתחשב במקבילות. ולכן אני נושא תמיד את הדגל של ההיסטוריה ההשוואתית, שאתה לא יכול להבין את מחלקת העבודות הציבוריות המנדטורית בלי שתדע מה עשו הבריטים במקומות אחרים, לדוגמא.

א"ש: אחת המורשות של פראוור היא באמת להעמיד את ארץ-ישראל במרכז, לפחות לכמה דורות של היסטוריונים, וגם בעצם במחקר העולמי. ארץ-ישראל כיעד המועדף. ובעשורים האחרונים הדבר הזה בעצם נבחן מחדש, הייתה איזושהי פרשת דרכים בהיסטוריוגרפיה הצלבנית וכל הזירות האחרות נחשבו חשובות באותה מידה. לכן הפתיע אותי כשעשיתם את הסטטיסטיקה בכתב העת *Crusades*, ויגילתם שמרבית המחקרים בכל זאת עדיין עוסקים בארץ-ישראל ובמסעי הצלב אליה. איך אפשר להסביר את זה אחרי כל המפנה הגדול שהיה משנות ה-90?

בז"ק: טוב, קודם כול, אני מודה לך שאת מדברת עליי ב-pluralis maiestatis ["אנחנו מלכותי"] כשאת אומרת "עשיתם". כן. אני חושב שישנה בהחלט תזוזה וזה ניכר גם במחקר, אבל עדיין, המסעות לירושלים – לא לארץ-ישראל – הם הפרדיגמה שהמסעות האחרים נבנים עליה. גם את ציינת את זה בספרך. מצד שני, כפי שאת ודאי יודעת, אני לא חושב שמסע הצלב הוא דבר שצריך להציג אותו כנאצל, כמופת; אני יודע שכמה מחבריי הקתולים כך כותבים, ואני נמצא במאבק ידידותי אתם כל השנים. אני לא חושב כך. כל הדגש הזה על האדיקות של הצלבנים, על האידאליזם שלהם – אני מציע להסתכל על הדברים האלה בעין אירונית. ומבחינה זאת אני הרבה יותר קרוב לכריסטופר טירמן (Tyerman) מאשר לאנשים אחרים.

א"ש: מאשר לג'ונתן ריילי-סמית (Riley-Smith), צריך להגיד לטובת מי שיקרא את הריאיון הזה.

בז"ק: ג'ונתן ריילי-סמית הוא אחד מידידי הקרובים, אבל בנקודה זו אנחנו חלוקים, אין בזה כל פסול. וזה לא רק הוא, גם רבים אחרים, יותר קיצוניים ממנו. איך זה בא לידי ביטוי? לדוגמא, הרי לא תמצאי את האמירה המפורשת "מסע הצלב צריך לשמש דגם להתנהגותנו היום כנוצרים טובים", אם כי אצל ז'אן רישאר (Richard) מצאתי פעם משפט ברוח זו. אבל אצל ג'ונתן יש משפט דווקא בהערת שוליים, שאומר: "הרג היהודים במסע הצלב הראשון...". את מכירה את זה? מה הוא אומר?

א"ש: שזה היה כתם על מסע הצלב, הטיל כתם.

בז"ק: It mars the First Crusade, כן. כל השאר...

א"ש: הכול טוב, רק זה קלקל, כן...

בז"ק: אני לא רואה את זה כך.

א"ר: ניתן היום למחוק את הכתם עם פוטושופ.

בז"ק: כן.

א"ר: הייתי מעוניינת לחזור ברשותך לכמה דברים יותר אישיים. הספר הראשון שבעצם פרסמת עסק במלחמת יום הכיפורים, **אוקטובר 1973: סיפורו של גדוד "מחץ"**. אתה יכול לספר לנו קצת על נסיבות הכתיבה, עם ההקדמה של אריאל שרון?

בז"ק: הרעיון היה של המו"ל, ואיזנטי את זה בכך שסוף הדבר נכתב בידי יהושע אריאלי, אז אמרתי שאני בעצם סנדביץ' בין אריאל לאריאלי. אני חושב שאחד הדברים שתורמים להיסטוריון שחי בארץ, לעומת בני גילו בארצות אחרות, הוא הצד החוויתי. יש לזה מחירים, אבל גם המון תובנות. מה שקרה הוא שאני כחייל בגדוד שריון ומש"ק קשר של פלוגת "חרמש", בתוך גדוד שריון, מצאתי את עצמי קודם בקרבות הבלימה ואחר כך חוצה את התעלה, והיינו שם בסך הכול כחצי שנה. הייתי אז כבר דוקטור, והמג"ד, עמי מורג, אמר: "למה שלא תכתוב את תולדות הגדוד במלחמה?" והתחלתי לכתוב. יש תמונה שלי עם כובע כזה של הפלמ"ח, יושב במדבר וכותב בתוך מחברת מצרית ענקית ליד שולחן שלל שלקחנו מאיזה מאהל מצרי. זה היה בשבילי ניסיון יוצא דופן לחבר מקור. כך הבנתי מה זה אומר להיות, נניח, איינהרד [Einhard], מחבר **חיי קרל הגדול**, תרגם מלטינית יצחק חן, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2005], כשמעבר לכתף מסתכל הקיסר מה אתה כותב ורוצה להשפיע פה ורוצה להשפיע שם. כלומר, לנסות לכתוב דברים לא כמו שאנחנו תמיד עושים, הולכים לספרייה ובוחרים נושא, מקורות מפה ומשם, כאן הכול מבוסס על הזיכרון שלך, ויותר מזה – על מה שישנו, מה שאנשים אחרים מספרים והצלבה של הדברים האלה, וככה יצא הספר הזה. אני חושב שזאת הייתה חוויה, מה שקוראים היום "מכוננת", והיא גם לימדה אותי הרבה מאוד דברים, לדוגמא: איך לעמוד בלחצים, מתי להיכנע ללחצים. למשל, אני זוכר את הנסיעה בלילה, בליל ה-16 באוקטובר, לכיוון התעלה בתוך הדיונות, כשמשיני הצדדים המצרים. והם שמעו את הרעש של הזחלים, אז הם הרימו את התאורות שלהם – התאורות שלהם היו ירוקות, שלנו צהובות – ואנחנו מתקדמים. הייתי נורא עייף, שפשפתי את העיניים כל פעם כדי להישאר ער, כי אני בכל אופן צריך לשמור על הקשר. ואני רואה פתאום על ידי נוסעת מכוננת אמריקאית גדולה ויפה וצולחת את החולות

חומותיה של המצודה הצלבנית בעיר עכו

ומישהו קבע תורן עם דגל ישראלי ענק, ושתי הדרכים נקראו במפת הקודים "סקרנות" ו"ודאות". והמשפט האחרון של הספר הוא: "במקום שסקרנות וודאות נפגשות המשיך להתנופף הדגל הגדול". הנה לך האירוניה.

א"ר: במי אתה מתעניין כקהל יעד כשאתה כותב ספרים ומאמרים? כי יש את הקבוצה המצומצמת של האנשים שיקראו את הדברים שלך באמת לעומקם, ובאמת יבינו אולי חלק מהבדיחות הפנימיות, אבל כשאתה יושב מול מחשב או מול דף – אני לא יודעת איך אתה כותב – עם מי אתה מדמיין דיאלוג? מי הם האנשים שעומדים לנגד עיניך?

בז"ק: כל זמן שלופז היה חי, הוא היה קהל היעד. ותמיד הייתי חושב מה הוא יגיד על זה. אבל היום אני חושב הרבה יותר על אנשים צעירים, ומנסה לחשוב איך הם יבינו את זה. כל ספר והקהל שלו. אני עוסק בהרבה מאוד נושאים, והקהלים משתנים. נניח, אם זה היסטוריה עולמית אז אני חושב על סוג מסוים של קורא, אבל בסופו של דבר, מעבר לקורא ישנו הכותב. אני צריך להיות – אף פעם לא לגמרי, אבל כמה שיותר – שלם עם עצמי שאני אומר כאן משהו שאני משוכנע בו.

האלה. לא הבנתי, חשבתי שאני חולם. אמרתי: "אתם רואים מה זה?" אז מישהו אומר לי: "כן, זו המכונית שאריק ייכנס בה בטריומף לקהיר". וכתבתי את זה, וכשבאתי לאריק, הוא קרא את הספר, אז הוא אומר לי ככה: "תראה, לא היה לי מושג של מי היה הרעיון הטיפשי הזה, ואם זה יהיה בפנים אז זה הדבר היחיד שיצטטו". ופחות או יותר ביקש ממני להשמיט את זה. האמנתי לו והשמטתי.

א"ר: במהלך השיחה שלנו הדגשת את המבט האירוני, את המבט האירוני. האם הצלחת לכתוב גם את הספר הזה עם המבט והמבט האירוניים?

בז"ק: כן. בתוך התיאור הענייני מאוד שילבתי קריקטורות שהופיעו באותם ימים בעיתונות, והקריקטורות היו כל כך לוחמניות וכל כך מנצחות, למרות שלא בדיוק ניצחנו בשלב הראשון של המלחמה. זה הצד האירוני, בהחלט. ואולי גם משפט הסיום.

א"ש: שהוא?

בז"ק: היה שם, ממש בנקודה הכי מערבית, שהיום אני יודע שהייתה יותר קרובה לקהיר מ־101 קילומטר. פרסמתי את זה באיזשהו מקום. הייתה שם בודקה כזו של המצרים

א"ר: אז אתה מנהל מעין דיאלוג פנימי עם כל מיני מופעים שונים של עצמך, המופע הביקורתי, המופע היותר אירוני, ואז אתה מחליט בסופו של דבר לשלב את זה למעין סינתזה, שזה יהיה בנימין זאב קדר ההיסטוריון?

בז"ק: יפה. הניסוח יפה, לא חשבתי על זה, אבל משהו מעין זה קורה, כנראה. ולי חשוב מאוד הניסוח. לא שאלתן, אבל כשהייתי צעיר חשבתי בעצם להיות סופר, משורר. בסוף השירות הצבאי כתבתי מחזה, שאם אגיע לגיל 80, נכדתי אילאלי לב כנען – שזכתה לא מזמן בפרס ראשון על בימוי בפסטיבל עכו, והיא בסך הכול בת 20 – אולי היא תדאג להמחזי אותו. וגם לופז, עם הדגש הזה וגם פראוור עם הדוגמא שלו, שחשוב לא רק מה אתה אומר אלא איך אתה אומר את זה.

א"ש: אבל הדיאלוג הזה חשוב, הדיאלוג תוך כדי כתיבה.

בז"ק: כן. תמיד יש איזשהו קורא מדומיין.

א"ר: האם אנחנו בתור מורים עובדים מספיק עם הסטודנטים על טכניקות כתיבה? האם אנחנו מדברים מספיק על כתיבה? כי זה אחד הדברים שאני חושבת, מהניסיון שלי, שלא עושים מספיק. זאת אומרת, לא מספרים באמת איך כותבים טקסט היסטורי.

בז"ק: אני מוכרח לומר שאני, לא יודע אם כל השנים, אבל בטח בעשרים השנים האחרונות באוניברסיטה, בכל פרק סמינר, בכל סמינר, הקדשתי הרבה מאוד זמן לדיון בעבודות של התלמידים, ופיתחתי מין שגרה שכל אחד ואחת חייבים להגיש טיוטה, שתידון בכיתה. כל האחרים קוראים את הטיוטה בבית ואחר כך יש דיון, ולאור הדברים שנאמרים, הכותב או הכותבת מחליטים מה לשנות. הם צריכים גם לדעת שלא כל מה שכותבים לך אתה צריך לעשות [ועליך להחליט] מה כן לקבל, מה לא לקבל. אני חושב שתלמידים רבים מאוד נשכרו מזה, וגם עשיתי את זה יותר מאוחר כאשר לימדתי קורס לכל הדוקטורנטים של בית הספר להיסטוריה, ואני מאוד נהנה שעד היום באים סטודנטים שהלכו לתחומים לגמרי אחרים, ושולחים לי דברים שאקרא. נניח הלילה קראתי עבודה של אריק דובנוב, השוואה בין החלוקה או רעיון החלוקה בהודו לרעיון החלוקה בארץ. באמת משמח אותי שאנשים צעירים בתחומים רחוקים מתחום העשייה שלי חושבים שאולי יש טעם לשלוח לי דברים כאלה.

א"ש: האמת היא שרציתי דווקא לשאול על הכיוונים האחרים. הזכרת שרצית להיות סופר, ומצאתי בספרך הנקרא **חיבורים חיצוניים, 1954–2004** שכתבת שירה, שתרגמת שירה.

בז"ק: נכון.

א"ש: שכתבת הרבה מאוד דברים.

בז"ק: אבל בעילום שם.

א"ש: האם אתה עדיין כותב בעילום שם?

בז"ק: לא. הפסקתי לכתוב בגלל יהודה עמיחי. התיידדתי אתו מאוד, אבל ברגע מסוים הבנתי שהוא כותב כל כך הרבה יותר טוב את הדברים שאני רוצה לכתוב, שמוטב לא להיכנס לאיפרכיה הזאת.

א"ש: אז בעצם הכתיבה שלך היום היא כתיבה היסטורית על כל גווניה ותקופותיה ושיטותיה.

בז"ק: היא כתיבה היסטורית, ואני רוצה לחשוב שיש בה נופך, אם לא [של] שירה, אז לפחות של פרוזה.

א"ש: גם בעברית וגם באנגלית?

בז"ק: גם בעברית וגם באנגלית, ובהרבה מובנים האנגלית היא שפה שאני מעדיף לכתוב בה כי היא הרבה יותר פלסטית מהעברית. לדוגמא, הספר שעמוס עוז כתב עם בתו פניה, **יהודים ומילים** (ירושלים: כתר, 2014). קניתי את הספר העברי, ואני רואה שהוא מתורגם מאנגלית. כעיקרון אני לא קורא ספרות מתורגמת משפה שאני מכיר, אז הזמנתי את הספר האנגלי והתחלתי לקרוא. היו כל מיני דברים מוזרים שרציתי לראות איך זה בעברית, והתחלתי להשוות. האנגלית כל כך הרבה יותר שוטפת, כל כך הרבה יותר חיה.

בזמן האחרון, אני אוהב לכתוב בגרמנית. ישנו הספר שלא הזכרתי, על קארל בוזל [Benjamin Z. Kedar] (Bosl) and Peter Herde, *A Bavarian Historian Reinvents Himself: Karl Bosl and the Third Reich*, Magnes Press, [2011].

א"ר: מחקר על היסטוריון ידוע של ימי הביניים, בווארי, שהמציא לעצמו עבר כמתנגד למשטר הנאצי, אף שהיה רחוק מכך.

א"ש: ואתה נפגשת אתו.

בז"ק: כן, אני ראינתי אותו, הריאיון הוא חלק גדול וחשוב של הספר. תראו, יש לי המון רעיונות שלא התגשמו. היה לי רעיון בשנות ה-80 לכתוב, וזה גם מתקשר לחוויה שלי ב-1973, איך מלחמה משפיעה על היסטוריון. ורציתי לכתוב ספר כזה, שיהיו שם לופז, מארק בלוך, קארל ארדמן (Erdmann) וקארל בוזל, שידעתי עליו מעט מאוד. את העבודות שלו הכרתי, אבל עליו לא ידעתי. ואז החלטתי לראיין אותו, והקלטתי אותו, אך לא ידעתי מה לעשות עם זה. בינתיים כתבו על לופז, אז זה ירד, על מארק בלוך כתבתי במבוא לתרגום של **מקצועו של ההיסטוריון [אפולוגיה על ההיסטוריה, או מקצועו של ההיסטוריון]**, ירושלים: מוסד ביאליק, 2002. באותה עת הנחתי לעניין כי פשוט ידעתי שאין לי היכולת להתמודד עם המון שאלות, כמו למשל האם נפסל הדוקטורט של בוזל מסיבות פוליטיות משום

שאיזוהו נאצי שם לו רגל? לא הייתה לי דרך לבדוק את זה. כעבור שנים התברר שחברי פטר הרדה, שגם הוא עוסק בימי הביניים ובעת החדשה, עוסק גם כן בבוזל. החלטנו לשתף פעולה, ויצא מה שיצא.

א"ש: שאלתי דוקטורנטית צעירה מה היא הייתה רוצה לדעת עליך, והיא שאלה: מה היה אחד האתגרים המתודולוגיים הקשים ביותר שנאלצת להתמודד אתם ואיך פתרת את הקושי?

א"ר: זה לא היה בדיוק אתגר מתודולוגי, אבל אתגר שפשוט לא ידעתי איך לפתור אותו. זה היה בקורס הזה של לופז על המאה השביעית. כל אחד היה צריך לדבר על משהו, ונקודת המוצא הייתה שהמאה השביעית היא המאה הכי אפלה, הכי לא מעניינת. ואז אני באתי, והנה איפכא מסתברא, אמרתי: יש לנו את ההיסטוריון שאנחנו קוראים לו פְּרֶדְגָר (Fredgar), לא יודעים איך קראו לו באמת. הוא יושב לו ביער הבורגונדי שלו, באמצע המאה השביעית, והנה יש לו ידיעות על בוא הערבים, על כיבוש ירושלים וכך הלאה. יש שם סיפור שהרקליוס, הקיסר הביזנטי, היה חוזה בכוכבים, ואמרו לו שייזהר כי ממלכתו תובס על-ידי נימולים... הוא יצא במסע לניצור יהודים, ואנחנו באמת יודעים שהיו רדיפות, וגם בצפון אפריקה הביזנטית. ואז הגיעו הנימולים האמתיים ועשו מה שעשו. ושאלתי את עצמי מאיפה הוא לקח את הסיפור הזה. אני זוכר שבזוהי חודש שלם בייל, במקום לעסוק בדברים אחרים, ועברתי על כל הספרות של התקופה הזאת ולא מצאתי. לא ידעתי וזו נשארה חידה.

א"ש: עד היום?

בז"ק: לא. זמן קצר אחרי שחזרתי ארצה, פנו לפראוור ואמרו לו: פעם כתבת יחד עם בן-צבי חוברת על רציפות היישוב היהודי בארץ-ישראל, אנחנו רוצים לחדש אותה. אז הוא אמר תלכו לקדר, הוא יעשה את זה. התחלתי לקרוא על רציפות היישוב היהודי, נושא שלא עסקתי בו קודם לכן, והגעתי לספר היישוב. זאת עבודה של שנות ה-30 וה-40 עם טקסטים מתורגמים מכל השפות שנוגעות ליישוב. הגעתי לכרך ב, ומה אני רואה שם? אצל שני מחברים ערבים, אמנם מאתיים שנה מאוחר מִפְּרֶדְגָר, ישנו אותו סיפור ממש, על האצטגנין, הנימולים וכל זה. אז הנה, צריך לעסוק בהרבה מאוד דברים כדי למצוא את התשובה. הכנסתי את [הסיפור] ל־*Crusade and Mission* בשתיים-שלוש שורות, אבל גם השתמשתי בו יותר מאוחר. זו דוגמה איך סיפור שמקורו במזרח נכתב במערב, ובמזרח הוא הועלה על הכתב רק מאתיים-שלוש מאות שנה יותר מאוחר.

א"ר: שאלה אחרונה. לפני שמונה שנים, במרס 2007, כתבת דין וחשבון על מצב המחקר ההיסטורי באוניברסיטאות בישראל. כתבת שלהיסטוריונים ישראלים יש אימפקט בינלאומי, כלומר השפעה, בשיעור שגבוה מגודל האוכלוסייה. האם היית כותב משפט כזה גם כיום?

בז"ק: בוודאי.

א"ר: אתה לא שותף לשיח על "משבר במדעי הרוח"? לא תקציבית, אלא משבר אינטלקטואלי, משבר של כיוון דרך?

בז"ק: המשברים האלה בעצם משפיעים על חלק קטן של האנשים שעוסקים במקצוע. נניח, פעם היה פה ז'אק לה גוף (Le Goff), כשהוא קיבל את דוקטורט הכבוד, ודיברנו אתו, והוא אמר: "אתם חושבים שכל צרפת זה אסכולת אנאל, בכלל לא. רוב ההיסטוריונים ממשיכים בדרכם שלהם מימים ימימה. ונכון שמדברים על האנאל, אבל זאת קבוצה קטנה". וכך אני חושב גם על כל העניין של הפוסט-מודרניזם. יש הרבה מאוד היסטוריונים שבקושי שמעו על זה, ואם שמעו, זה לא נגע בהם כלל וכלל. תסתכלי נניח על אנשים שכותבים ב־*Crusades*. יכלו לכתוב את המאמרים האלה לפני שלושים שנה ושמונים שנה, וממש הדברים האלה לא משנים. מבחינה זאת, ישנו תוצר מחקרי. אני חושב שיש אנשים צעירים מצוינים, ואי-אפשר לדבר במובן הזה על משבר. יש כמובן תזוזה ממדעי הרוח למדעים יותר, בוא נאמר, רווחיים. זה ודאי נכון בכל העולם, לא רק אצלנו. מצד שני, אם בוחנים זאת מנקודת ראות מספרית, יש כל כך הרבה אנשים שעוסקים בנושאים האלה לעומת מה שהיה כשאני הייתי צעיר, שלא לדבר על כשפראוור היה צעיר, כך שאי-אפשר לדבר על משבר. כשפראוור היה בגילכן, כמה אנשים עסקו במסעי הצלב בכל העולם? חמישה? שבעה? והיום, עם כל המשבר וכך הלאה, מדובר על מאות, וחלק לא קטן [מהם] בארץ.

א"ר: בנימה אופטימית זו, תודה רבה לך.

א"ש: תודה רבה, פרופסור קדר היקר, שהקדשת לנו מזמנך.

בז"ק: תודה רבה לכן על שאלות שגרמו לי לחשוב על דברים שלא חשבתי קודם.

מקורות האיורים:

תמונות בעמודים 5, 9, 11: *Courtesy of Benjamin Z. Kedar*

תמונה בעמוד 7: *Courtesy of Benjamin Z. Kedar*. צילום: ארווין שנקלברג

תמונה בעמוד 15: *Spencer Grant / Getty Images / ImageBank*